

Reconstructie van een voorbereidende handeling; Njemtins zoektocht naar de graal van Skrjabin

- Door Maarten van Dalen -

Toen ik midden jaren '80 als beginnend Skrjabin-liefhebber in de bibliotheek stuitte op een Melodia-grammofoonplaat met een werk dat "l'acte préalable: Universe" genoemd werd en uitgevoerd was door Alexej Ljubimov en het Moskous Philharmonisch Orkest o.l.v. Kirill Kondrashin, was ik aangenaam verrast: Iemand had het blijkbaar in zijn hoofd gehaald om te pogen een reconstructie te maken van de opmaat naar het helaas voor altijd onhoorbare en in nevelen gehulde magnum opus "Mysterium". Na dit werk ruim 15 jaar gekoesterd en beluisterd te hebben (inmiddels ook op een Russian-Disc CD verkrijgbaar), als een soort overtreffende trap van "Prometheus", bleek in 1999 dat deze Action préalable zelfs uit drie delen bestond: Universum, Mensheid en Transfiguratie, getuige een nieuwe, erg hip ogende CD-box van het label DECCA waarop wederom Alexej Ljubimov soleerde, ditmaal met het Deutsches Symphonie-Orchester Berlin o.l.v. Vladimir Ashkenazy (ook niet de minste).

De Russische componist Alexander Nemtin heeft het grootste deel van zijn creatieve leven gewijd aan een onmogelijke missie: Op basis van 53 pagina's met muziekfragmenten en schetsen een werk te herscheppen van bijna 3 uur voor groot symfonieorkest, koor, sopraan, piano en orgel. Zijn fascinatie en interesse voor het werk van Skrjabin moet bijna grenzeloos zijn geweest. Vanaf 1970 tot 1996 heeft hij gewerkt aan dit megaproject, en tussendoor ook nog een balletsuite, samengesteld uit orkestraties van verscheidene late pianowerken van Skrjabin, genaamd "Nuances" (in opdracht van Skrjabin-biograaf Faubion Bowers), geschreven.

Wie kan zich inbeelden hoe l'Action préalable geklonken zou hebben als Skrjabin zelf dit werk voltooid had? Gezien de stilistische ontwikkeling van zijn muziek die meestal in drie periodes wordt onderverdeeld, zou het niet ondenkbeeldig zijn dat het werk nòg verdergaat in moderniteit dan zijn preludes opus 74. Deze preludes, alsmede de achtste sonate en Deux danses opus 73 vormen in Nemtins reconstructie een belangrijk aandeel en zijn in vele bewerkingen en variaties te herkennen.

De door Nemtin ondernomen compositorische tour-de-force kan niet vergeleken worden met reconstructies als de tiende symfonie van Mahler, de finale van Bruckners negende of Bartóks altvioolconcert, waarbij veel meer schetsmateriaal voorhanden was. Maar Nemtins interpretatie van l'Action préalable kan men zeker beschouwen als een geslaagde hommage aan het door hem zo bewonderde genie.

Faubion Bowers: "Met Universum heeft Nemtin een op zichzelf staand meesterwerk gecreëerd. Als het slechts een kopie van skrjabinistisch maniërisme was zou het een vervalsing zijn, en als zodanig waardeloos. Toch heeft hij alle zinderende extase en gepassioneerde zoetheid van Skrjabin weten te vangen... Passages klinken als zonnestralen en zonnewind, intergalactische explosies van kosmische sterren, kometen, nova en supernova."

De Nederlandse première van de complete Action préalable vond plaats op 23 mei in De Harmonie te Leeuwarden, met het Noord Nederlands Orkest o.l.v. Michel Tabachnik, het Noord Nederlands Concert Koor en als solisten de pianist Haakon Austbö en de sopraan Susan Narucki. Vanwege de lengte van het werk begon het concert reeds om 19.30 uur en was er tussen elk deel een pauze ingelast. De volgende dag zou het werk in dezelfde bezetting ook worden uitgevoerd in De Oosterpoort te Groningen, maar omwille van de betere akoestiek kozen wij voor de Harmonie.

Helaas was de klep van de vleugel verwijderd, waardoor het pianospel aan volume inboette. De eerste klanken van de piano waren dan ook nauwelijks hoorbaar in het orkestgeweld, totdat Haakon Austbö zich aanpaste met krachtige aanslag. Opgeteld bij de lengte van het werk en de technisch lastige concertante pianopartij zal dit concert dan ook een uitputtende fysieke inspanning voor hem zijn geweest. Toch bleef de muzikale interpretatie van deze internationaal erkende Skrjabin- en Messiaen-specialist het gehele concert op hoog niveau.

Het eerste deel, "Universum", lijkt nog het meest op de muziek van Skrjabin's "Prometheus" en verklankt het ontstaan van het heelal en het leven tot aan de komst van de mensheid. Na de zinderende en bijna verblindende openingsakkoorden en de chaos, ontstaan uit de oerknal reizen we door de duistere eindeloosheid van het heelal en passeren we op drift geraakte sterrenstelsels. Tegen het eind van dit deel horen we het koor in een extatische climax de verschijning van de mens verbeelden.

Nemtin schreef het werk tussen 1970 en 1972; het werd in 1973 ten première gebracht door het Moskous Philharmonisch Orkest o.l.v. Kirill Kondrashin. Dit deel is daarna nog regelmatig als autonoom werk uitgevoerd.

Met overdonderende klankuitbarstingen van koor en orkest belanden we in het tweede deel, "Mensheid", geschreven tussen 1976 en 1980, waarin de mens de kosmische harmonie verstoort door zijn onwetendheid. De komst van de "Super-mens", de personificatie van het kwaad, brengt oorlog en verwoesting. Geleidelijk verandert tijdens dit deel de muzikale stijl van Nemtin: Is het begin nog een voortzetting van de extatisch-monumentale visie van het eerste deel, later wordt de muziek fragmentarischer, met vele bewerkingen van passages uit Skrjabin's achtste sonate en Flammes Sombres, in een veelal mars-achtige puls. Hierbij zijn ook veel invloeden van Messiaen te herkennen, waarbij we de korte vocaliserende soli van de inmiddels ten tonele verschenen sopraan ook op ondes martenot kunnen voorstellen.

In het duistere en meditatieve slotdeel, "Transfiguratie", waarin de inmiddels verbannen "Super-mens" zijn zonden overdenkt totdat de dood hem het verlossende inzicht schenkt, waarna hij als het ware herboren wordt. We horen hierbij een bewerking van de prelude op. 74 nr 4 in een soort dialoog tussen orgel en piano. Door de rest van het deel heen fungeert een soort uit vier noten bestaande "Dies Irae"-thema als leidraad, afgewisseld met bewerkingen van de prelude op. 74 nr 2. De berouwvolle herborene probeert nu zijn vernieuwde inzichten met de mensheid te delen, met als uiteindelijk resultaat de transformatie van de mens.

De meer dan duizend regels tellende poëtische tekst die Skrjabin voor l'Action préalable schreef was evenmin voltooid, maar diende voor Nemtin als een soort draaiboek voor de structuur en lengte van het stuk. De door de theosofie en andere filosofieën geïnspireerde geschriften zijn op meerdere manieren te interpreteren en te combineren. Voor de coda, waarbij de muziek in het niets lijkt te verdwijnen, koos Nemtin de volgende tekst:

“We zullen geboren worden uit de wervelwind!
We zullen ontwaken in de hemel!
We zullen onze gevoelens laten samensmelten in één enkele golf!
En in de grootse schittering van de laatste uitbarsting, elkaar aanschouwende in de volle
Schoonheid van onze stralende zielen,
Zullen we oplossen...
En sterven...”

Afgezien van avondvullende opera's en balletten komt het zelden voor dat op één avond een werk van één componist met een dergelijke tijdsduur wordt uitgevoerd. Dit vergt dan ook de nodige concentratie en uithoudingsvermogen van de luisteraars en musici. Na het overrompelende spektakel van het eerste en tweede deel was het lastig de aandacht erbij te houden in het meer monotone en introspectieve laatste deel. Wellicht had de inzet van het voorgeschreven lichtorgel veel kunnen bijdragen aan het concept van “Een muzikale rollercoaster” waarmee de organisatie het concert presenteerde.